МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ім. В.Г.КОРОЛЕНКА

У бібліотеках
Східної України

# ПУБЛІЧНІ БІБЛІОТЕКИ: СУЧАСНІ ПРИНЦИПИ БУТТЯ В УМОВАХ ОНОВЛЕНОГО СУСПІЛЬСТВА

З досвіду роботи публічних
бібліотек Східної України

Харків ХДНБ 2007

УДК 027.5 (447.5)
ББК 78.34 (4 Укр.)
П 88

Публічні бібліотеки: сучасні принципи буття в умовах оновленого суспільства: З досвіду роботи публічних бібліотек Східної України / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г.Короленка; [уклад. Г.Д.Ковальчук]. – Х., 2007. – 20 с. – (У б-ках Східної України).

У виданні відображені еволюційні зміни у функціонуванні публічних бібліотек Східної України за останнє десятиріччя.

Укладач Галина Дмитрівна Ковальчук

© Харківська державна наукова

бібліотека ім. В.Г. Короленка

# ПЕРЕДМОВА

Вітчизняні публічні бібліотеки за останні роки пережили важкі часи падіння, кризи та поступового підйому й оновлення. Кардинальні зрушення, зокрема ідеологічні, економічні, демографічні та технологічні що відбувалися в усіх сферах життя суспільства, безпосередньо та системно вплинули на публічні бібліотеки і суттєво осучаснили їхню діяльність.

У виданні аналізується вплив цих факторів на функціонування публічної бібліотеки. Конкретний досвід доводить, що цей тип бібліотек життєздатний, затребуваний суспільством, мобільний та унікальний.

Висвітлюючи проблему, укладач використовує публікації з професійних видань, результати безпосереднього знайомства з діяльністю публічних бібліотек під час відряджень.

Відгуки та пропозиції стосовно видання просимо надсилати за адресою:

61001, Харків, ДСП, пров. Короленка, 18
ХДНБ ім. В.Г.Короленка, науково-методичний відділ.
Тел.: (0572) 731–32–27
Факс: (0572)
E–mail: info@ Korolenko. Kharkov. com.

У кожній країні публічні бібліотеки – одні з найдемократичніших соціальних інститутів, завжди були невід'ємною частиною соціуму. Всілякі трансформації в суспільстві впливають на бібліотеки і є рушійною силою змін, що відбуваються в них. Тож не дивно, що системний характер зрушень в Україні останніми роками суттєво змінив обличчя публічної бібліотеки. Період розгубленості, спричинений змінами в суспільстві, тривав недовго, життя вимагало нових рішень, нових шляхів руху вперед. Кожна бібліотека змушена була шукати своє місце в нових соціокультурних реаліях. Останнім часом змінилось уявлення про задачі й можливості публічних бібліотек, про їх роль в культурній, освітній та інформаційній інфраструктурі країни. Сьогодні публічні бібліотеки України пропонують та успішно впроваджують нову парадигму культурної політики.

На початку 90-х років здавалось, що кардинальні макрозрушення в суспільстві, які призвели до зникнення цілих соціальних інститутів, можуть змести й публічні бібліотеки. Саме тоді фактично припинила існування потужна мережа профспілкових бібліотек. Певний час катастрофічні тенденції в бібліотечній галузі ставили під загрозу існування й публічних бібліотек. Але вже наприкінці 90-х років ситуація змінюється на краще. Починають зростати показники, ускладнюється і модернізується організаційна структура, з'являються нетрадиційні форми роботи. Тобто публічні бібліотеки доводять суспільству свою життєздатність, що свідчить про стійкість бібліотеки як соціального інституту. Серед факторів, що сприяли цьому, слід назвати підвищення ролі освіти в суспільстві, розповсюдження нових інформаційних технологій, які зробили публічну бібліотеку більш привабливою для молоді, зміни у свідомості бібліотечних працівників, котрі вели пошук більш адекватних форм репрезентації бібліотеки в суспільстві і знаходили їх. Вітчизняні бібліотекознавці відмовляються від поняття "масова бібліотека", яке мало певний ідеологічний відтінок, перейшовши до світового терміну, "публічна бібліотека", тобто "відкрита", "видима" бібліотека.

Подальша трансформація публічних бібліотек України стала реальною завдяки відмові від однолінійної ідеологічної спрямованості їх діяльності. Позбавлення цих негативів відкрило можливості для побудови нової плюралістичної бібліотеки. Сьогодні в суспільстві

репрезентуються інші системи цінностей, змінюються пріоритети у просвітницькій, культурно-дозвільній діяльності. Публічні бібліотеки отримують певну свободу маневру в усіх складових своєї роботи.

Суттєво вплинули на публічну бібліотеку і економічні зміни, зокрема формування ринкових відносин у суспільстві. Різке скорочення державного фінансування, відсутність можливості поповнювати фонди поставило бібліотеку перед необхідністю шукати позабюджетні кошти, впроваджувати платні види діяльності. Це було болісним для свідомості як бібліотекарів, так і читачів, та згодом ті самі читачі поставилися з розумінням до такого кроку заради доступу до необхідної літератури.

Таким чином створювався новий економічний фон співпраці читачів і бібліотеки, який певною мірою віддаляє публічну бібліотеку від заявленого ідеалу безплатності.

На кінець 2005 року загальний обсяг позабюджетних джерел фінансування публічних бібліотек України становив 4,8%, у т.ч. 41% – платні послуги. Зрозуміло, що платні послуги виникли як реакція на різке недофінансування бібліотек, а не як можливість розширювати асортимент послуг. Вирішити свої фінансові проблеми самостійно, без втручання держави, бібліотека неспроможна, але в той же час це допомагає їй отримати більшу незалежність від мізерного бюджетного фінансування.

Постійне недофінансування протягом багатьох років призвело до втрати належного рівня інформативності фондів публічних бібліотек.

Згідно з рекомендаціями ІФЛА актуалізація бібліотечних фондів відбувається, за умов, якщо нові надходження щорічно становлять 5% загального фонду. На сьогодні надходження до публічних бібліотек України в середньому становлять 1,5%, до сільських бібліотек – 0,7%.

У публічних бібліотеках України відбувається стабільний процес старіння фондів. Бібліотеки мають цілий пласт літератури 60–80 років, яка не користується попитом серед читачів, але залишається на полицях.

Міжнародні стандарти вимагають, щоби фонди публічних бібліотек оновлювались кожні 10 років і мали 10% документів останніх двох років видання та 30–40% тих, що вийшли друком протягом останніх 5 років.

Природно, інформаційні можливості публічних бібліотек України абсолютно не відповідають цим вимогам (6).

Проблема недофінансування має ще один аспект – розшарування публічних бібліотек за рівнем бюджетної підтримки. Фінансові можливості місцевих бюджетів надто різні. Так у 2005 році найкраще

фінансувались публічні бібліотеки Донецької, Дніпропетровської, Одеської областей, найгірше – бібліотеки Харківської та Кіровоградської областей. (3).

Публічна бібліотека дуже чутлива і до демографічних змін. Статистика свідчить, що збільшується вікова відстань між користувачами, зростає кількість молоді та людей старшого покоління. Щоправда, ця тенденція не є чисто демографічною: з одного боку, діє природний фактор старіння населення, з другого – приплив у бібліотеку молоді, обумовлений освітнім бумом. Молодь серед користувачів публічних бібліотек становить 60–70%, у т.ч. 45% – студенти. Публічній бібліотеці довелося реагувати на цю ситуацію корекцією політики комплектування, зміною форм доступу до інформації.

Перебудова економічних відносин у суспільстві урізноманітнила соціальну структуру і, відповідно, читачів. Сформувались нові групи населення, з'явились нові професії. Все це сформувало новий потік читацьких потреб, і хоча місія публічної бібліотеки не розрахована на задоволення інформаційних потреб таких категорій читачів, до яких належать підприємці, менеджери, вона змушена враховувати їх.

Активними читачами публічної бібліотеки є сьогодні і будуть завтра, на думку відомого українського соціолога І.Ф. Надольного, люди незаможні та середній клас, особливо ті, хто звик читати, хто навчається, перекваліфіковується, отримує додаткову освіту. Публічна бібліотека повинна мати це на увазі.

Соціально-економічні зміни, що відбулися протягом останніх років, збіглися з інформатизацією суспільства. Віра в те, що використання комп'ютерних технологій забезпечить більш повний, зручний та швидкий доступ до інформації була сприйнята як нова ідеологія і модель розвитку публічної бібліотеки.

Відомо, що в основу процесів комп'ютеризації зарубіжних бібліотек покладені управлінські ідеї скорочення витрат, спрощення внутрішньобібліотечних функцій (комплектування, обробки літератури, обліку тощо), зручність доступу до інформації в бібліотеці.

Проте у вітчизняних публічних бібліотеках комп'ютеризація не передбачала оптимізацію діяльності. Автори численних публікацій, присвячених різним аспектам впровадження у бібліотечну практику нових технологій, розглядають переважно технологічні підходи, тоді як організаційно-управлінські проблеми автоматизації залишали поза

увагою. Питання про заміну праці бібліотекарів новими технологіями у професійному середовищі навіть не підіймалося.

Упровадження комп'ютерних технологій передбачало вкладання певних коштів у цей напрямок роботи. Однак в умовах недостатнього бюджетного фінансування розраховувати на державу бібліотеки не могли. Тому вони звернули увагу на благодійницьку діяльність міжнародних фондів, участь в якій дала можливість публічним бібліотекам отримувати певні кошти під конкретні ідеї. Таким чином отримані значні суми для реалізації проекту "Інтернет для читачів публічних бібліотек". Але в цілому процес упровадження новітніх інформаційних технологій у практику роботи публічних бібліотек йде повільно: лише незначна частина цих установ має сучасне комп'ютерне обладнання та електронні видання на магнітних і оптичних дисках. В окремих регіонах ситуація останніми роками трохи покращала. Так у Дніпропетровській області на 23 ЦБС припадає майже 300 комп'ютерів. Тут у 2000 році розпочалося державне цільове фінансування комп'ютеризації публічних бібліотек.

Звичайно ж інформатизація не обмежується придбанням бібліотеками комп'ютерів. Технологічна модернізація бібліотек призводить до глибоких суттєвих змін, а саме: бібліотеки завжди надавали документи у тимчасове користування, тепер же завдяки новим технологіям користувачі отримують документи у постійне користування. Тобто документ можна вивести на персональний комп'ютер, роздрукувати на принтері, відсканувати і стати власником його копії.

Це вже принципово інший характер зв'язків у системі "користувач-документ". За цими проблемами стоять інші, такі що раніше обходили бібліотеку, зокрема проблема авторського права.

Технологічні зміни створюють умови для того, щоб публічна бібліотека відчула себе важливим елементом глобального інформаційного середовища. В той же час це викликає і певні побоювання того, що технологія, головним принципом якої є уніфікація, може зтирати унікальність кожної бібліотеки.

Отже ідеологічні, економічні, демографічні й технологічні фактори змінили обличчя вітчизняної публічної бібліотеки.

Фахівці називають і більш глибинні причини оновлення публічної бібліотеки, пов'язуючи їх з методологією синенергетики, тобто теорією самоорганізації систем. Розпад структур, що вже вичерпали себе, відкрив

можливості для іншої їх самоорганізації. При цьому оновлення не означає заперечення усталених традицій.

Інформатизація суспільства спричинила посилення інформаційної функції публічної бібліотеки. Повноцінно виконувати цю функцію публічним бібліотекам нелегко. У вітчизняній бібліотечній практиці не враховується чіткий розподіл та обмеження місії бібліотек.

У 90-ті роки сформувались професійні міфи про те, що публічна бібліотека як частина єдиного інформаційного простору країни повинна обслуговувати всіх її жителів. Тим самим ця ідея перетворилась на недосяжну мету екстенсивного бібліотечного розвитку "все для всіх", на спробу покласти на себе таких обов'язків, які не можуть бути виконаними.

Розуміючи це, деякі публічні бібліотеки почали обмежувати свої задачі чітко сформульованою місією бібліотеки (бібліотеки Дніпропетровської та Миколаївської областей).

Публічні бібліотеки забов'язалися бути сполучною ланкою між величезними масивами інформації та користувачами, стати справжніми інформаційними центрами.

Доводячи свою причетність до всіх соціально-культурних процесів, що відбуваються в містах і селах, публічні бібліотеки демонструють необхідність співпраці з органами влади. Цьому сприяють і демократичні процеси, які відбуваються в суспільстві.

На жаль, потреба суспільства в таких бібліотеках владними структурами була сприйнята не скрізь і не відразу.

Про це свідчить катастрофічне скорочення мережі публічних бібліотек у 90-ті роки. Наприклад, в Харківській області з 1992 до 2001 рр. мережа публічних бібліотек скоротилась майже на 20%. Не краща ситуація була і в інших регіонах України. Останнім часом ця тенденція призупинена.

Так в Харківській області протягом року (2005–2006) було відкрито 21 бібліотеку, переважно в сільській місцевості. Обласна Харківська адміністрація розпочала фінансування проекту корпоративної мережі бібліотек Харкова, сприяла проведенню акції "Книга – селу", в якій взяли участь провідні бібліотеки міста та книжкові видавництва Харкова. Тобто відчувається поступове усвідомлення владою необхідності для суспільства повноцінного функціонування публічних бібліотек.

Сьогодні публічні бібліотеки виконують роль посередника між населенням і владними структурами.

З одного боку, бібліотека формує громадську думку і доводить її до влади, з другого – інформує населення про діяльність місцевої влади, створюючи центри правової інформації, де зосереджені правові документи, в тому числі документи органів місцевої влади. Ефективність такої роботи демонструють публічні бібліотеки Дніпропетровської, Донецької, Луганської областей. Так забезпеченню прозорості прийняття рішень місцевими органами влади сприяють створені у багатьох районних і міських ЦБС Дніпропетровської області інформаційно-консультаційні центри, де за певним графіком жителі населених пунктів отримують важливі поради юристів щодо вирішення різних соціальних, правових та юридичних проблем. У Дніпропетровській районній ЦБС надаються консультації спеціалістами різних відділів райдерж-адміністрації.

Працівники ЦБС Жовтих Вод, Кривого Рогу, Павлограда, Новомосковська та інших міст здійснюють індивідуальне та групове інформування за запитами службовців держадміністрацій шляхом тематичних та фактографічних довідок, підбору матеріалів за темами: "Місцеве самоврядування", "Інноваційні технології в державному управлінні", "Місцевий та регіональний розвиток – пріоритети національної політики".

"Держава і соціальний захист населення", "Правові засади діяльності місцевих владних структур", "Місцеве самоврядування: офіційні документи", "Україна суверенна: від витоків до сьогодення".

Забезпеченню прозорості рішень, прийнятих місцевими органами влади, сприяють оформлені в бібліотеках Дніпропетровщини інформаційні стенди, виставки, тематичні полиці: "Влада інформує", "З офіційних джерел", "У районній держадміністрації", "Селищна рада: сесії, рішення", "Місцева влада інформує".

Міська ЦБС м. Орджонікідзе представникам органів місцевого самоврядування надає оглядово-аналітичну інформацію за певний час на визначені теми. Павлоградська районна ЦБС продовжує надавати інформувати фахівців райдержадміністрації, випускаючи щомісячно "Експрес-інформацію для керівників" за періодичними виданнями, що надійшли до бібліотеки. Така експрес-інформація користується попитом не тільки серед службовців райдержадміністрації, але й працівників сільських рад. Солонянська районна ЦБС для органів місцевого самоврядування та масового користувача випускає інформаційний бюлетень "Актуальні проблеми та перспективи розвитку місцевого

самоврядування", значна частина бібліотек області виступають організаторами й активними учасниками заходів районних держадміністрацій, надають інформаційну підтримку для проведення днів державного службовця, самоврядування, днів депутата.

Бібліотеками області використовуються також тематичні папки-досьє ("Влада і бібліотека", "Матеріали сесії міськ(рай)ради", "Інформують органи місцевої влади"), інфотеки ("Місцева влада: день за днем", "Довідкові служби району (міста)", "Політичний портрет міста".

Кожна міська і районна ЦБС з метою інформування населення про представників депутатського корпусу різних рівнів готує прес-досьє під назвами: "Чи знаєте ви свого депутата?", "Справи депутатські".

Відкриттю інформаційно-консультаційного центру у Верхньо-дніпровській районній ЦБС передувало анкетування, яке дало можливість вивчити запити представників райдержадміністрації та районної ради, визначити теми для індивідуальної інформації. Груповою інформацією бібліотека охопила всі міські і районні ради, заводи, фабрики, установи, організації району.

Працівники бібліотеки склали картотеку організацій і політичних партій, що діють на території району.

Особлива увага в бібліотеці приділяється створенню тематичних папок-досьє, кількість яких на сьогодні становить 35. Бібліотекарі побували на всіх заводах, фабриках, в установах і організаціях, зібрали багатий матеріал з історії їх створення і функціонування. Як результат з'явились папки-досьє з історії міста, історії і розвитку промисловості, торгівлі, транспорту, зв'язку, сільського господарства.

Окремо в папках збираються матеріали соціального характеру: "Держава і соціальний захист молоді", "Місцеві податки", "Місцевий бюджет", "Рішення міської ради" та ін.

При центрі працює консультативна група у складі 8 чоловік: всі зав. відділами райдержадміністрації, районної ради, управління юстиції.

Адміністрація бібліотеки працює над створенням папок-досьє в сільських бібліотечних філіях, де діють так звані міні-центри.

Співробітництво з органами виконавчої влади допомагає бібліотекам Дніпропетровщини підвищувати авторитет серед місцевої громадськості та населення.

Публічні бібліотеки Донецької області теж демонструють цікаві приклади співпраці з владою, допомагаючи їй бути "прозорою". Так Краматорська ЦБ ім. М.Горького одержує відомості про структуру,

режим роботи місцевих владних органів, зміст прийнятих ними нормативних актів. Ця інформація зосереджена в муніципальному інформаційному центрі, де комплектуються повнотекстові БД щодо місцевого самоврядування та життєдіяльності міста. Щотижня всі бібліотеки Краматорської ЦБС отримують від органів місцевого самоврядування "Хроніку тижня" про найважливіші події соціально-економічного та громадсько-політичного життя в Україні, Донецькій області та м. Краматорську. Систематично видається інформаційний бюлетень "Матеріали рішень міської ради".

Ефективним є співробітництво бібліотек з владою в центрах з питань місцевого самоврядування, які діють майже в усіх центральних бібліотеках міст і районів Донецької області.

У Горлівській та Харцизькій ЦМБ такі центри розташовані в читальний залах і містять інформацію про режим роботи органів влади, відомості про керівних осіб та графік прийому ними громадян, зміст прийнятих місцевими органами влади нормативних актів. Інформація надається як у друкованому, так і в електронному варіантах.

Заслуговує на увагу досвід бібліотекарів Макіївської міської ЦБС. Раз на тиждень бібліотечні працівники роблять огляди центральних і місцевих газет, інформаційні хвилинки.

У бібліотеках встановлені адресні поштові скриньки для кореспонденцій міському голові.

Бібліотеки, своєю чергою, одержують від міськради інформаційні видання "Вісник Макіївки", "Хроника недели", звідки користувачі можуть почерпнути інформацію про документи щодо діяльності органів місцевого самоврядування.

У Конотопській районній ЦБС (Сумська обл.) за результатами анкетування, проведеного серед представників державних служб району, була вироблена певна система їх інформування. Для органів місцевої влади, складаються інформ-досьє, тематичні папки, організуються виїзні книжкові виставки з коментарем. Так під час підсумкових районних нарад бібліотека організовує перегляди літератури за темами: "Нове у законодавстві з питань місцевого самоврядування", "Формування органів місцевого самоврядування в районі" та презентації нових книг з правових питань.

Для представників влади тут щоквартально готують повідомлення "Увага: новий журнал, нова книга". Інформаційний центр ЦБС надає допомогу органам самоврядування району у забезпеченні прозорості їх

діяльності. Оформлюються папки, стенди "Влада. Інформація", "Запитуйте – відповідаємо", "Нове у періодиці з питань місцевого самоврядування".

Взаємовідносини з місцевою владою – це частина паблик рилейшн. Її доповнюють зв'язки з іншими соціальними інститутами (музеями, навчальними закладами), громадськими та творчими спілками, національно-культурними товариствами.

При цьому публічна бібліотека стає провідним елементом всієї соціально-культурної інфраструктури. Особливо помітно це в маленьких містах і селах.

Проблеми, що стоять перед громадами тих населених пунктів, де знаходяться публічні бібліотеки, червоною ниткою проходять крізь поточні та стратегічні плани бібліотеки.

Так бібліотеки Краматорської ЦБС своїми формами і методами роботи активно втілюють такі загальнодержавні, обласні та міські соціальні програми як "Книжкова спадщина України, "Молодь Донеччини", "Програма боротьби з поширенням наркоманії в Донецькій області на період до 2008 року". Тісна співпраця з місцевою владою Краматорської міської ЦБС дала змогу пролобіювати через органи місцевого самоврядування цільові бібліотечні програми: Бібліотека і населення міста: загальнодоступність та інформативність", "Бібліотека як сегмент міської стратегічної інформаційної політики", "Бібліотека як соціальний інститут міста" і отримати на їх реалізацію фінансову допомогу.

Плідно працюють над виконанням державних, міських соціально-культурних програм бібліотеки Шахтарської міської ЦБС (Донецька обл.). Вони уклали договір з центром здоров'я у межах міської довготермінової програми "За здоровий спосіб життя". У результаті такої співпраці організовано акцію "Активність – шлях до довголіття", проведено дні медичних знань "СНІД – хвороба віку", бібліосеріал "Мініенциклопедія для дівчат", працює лекторій "Недуга, небезпечна для життя".

Співробітництво публічних бібліотек з громадськими організаціями значно підвищує імідж бібліотеки, сприяє формуванню демократичного суспільства. Так з 1998 року на базі Донецької ЦМБ працює інформаційний центр "Клуб громадських ініціатив", метою якого є реалізація програм "ТІРМС" (Територіальні інформаційні ресурси місцевого самоврядування). Ці програми призначені для сприяння

розвитку низових ланок місцевого самоврядування, підвищення рівня громадянської освіти населення, освоєння користувачами інформаційних технологій. В рамках "Клубу..." здійснюється робота по створенню тематичних інформаційних стендів, вже функціонує електронна версія інформаційного бюлетеня "Вісник місцевих співтовариств".

Публічні бібліотеки як особливий соціальний інститут беруть активну участь у побудові демократичної правової держави, підвищуючи правову культуру громадян.

У багатьох публічних бібліотеках Східної України створюються інформаційно-консультаційні центри, які забезпечують вільний доступ всіх громадян незалежно від місця їх проживання до правової інформації, де надається інформація про нормативні акти і закони, що діють у сфері трудового, цивільного, сімейного та інших галузях права. При центрах працюють юристи.

В інформаційно-консультаційних центрах Дніпропетровщини надання соціально-правової інформації населенню здійснюється шляхом створення тематичних папок, інформ-досьє; "Юридичні консультації" "Соціальна реформа", "Пенсійна реформа". Дієвими є інформаційні списки та інформаційні перегляди за темами: "Обговорюємо проекти Законів України", "Нове законодавство України", "Живемо за Конституцією", "Право в нашому житті".

У бібліотеках Дніпропетровські області залишаються актуальними наочні форми роботи, а саме: постійно діючі книжкові виставки, інформаційні стенди, правові куточки "Знати і володіти", "Права та обов'язки громадян" тощо.

Виставки організуються як окремий, захід так і як частина певних форм масової роботи (тижнів правових знань, уроків права, правових всеобучів, правових диспутів). Ці форми роботи активно використовуються в бібліотеках Дніпропетровської, Нікопольської, Павлоградської та Новомосковської міських ЦБС.

До участі в заходах з популяризації правових знань бібліотеки залучають представників правоохоронних органів, служб у справах неповнолітніх, фахівців-юристів.

Важливим перспективним і соціально значущим напрямком роботи публічних бібліотек залишається також забезпечення користувачів і всього населення інформацією з різноманітних сфер людського життя.

У багатьох публічних бібліотеках Дніпропетровщини використовуються прес-дайджести, тематичні папки, інформ-досьє, стенди "Довідкові

служби району", "Соціально-корисна інформація". Населення інформується шляхом створення тематичних прес-папок "Податкова служба інформує", "Центр зайнятості інформує", "Сімейне життя", "Громадські організації району.

Соціально-правова інформація читачам у бібліотеках Дніпропетровщини надається шляхом створення папок-досьє "Нове в пенсійному законодавстві", "Комунальні послуги і ми", "Соціальна допомога поруч", "Пільги. Допомога. Компенсації", "Все про субсидії", "Служба працевлаштування", "Ринок праці: послуги і надії".

В Артемівській міській ЦБС створено інформаційний центр, складовою якого є юридичний офіс "Консультант-плюс", де зібрані новинки юридичної літератури, оформлена картотека "Ваше питання – наша відповідь". Раз на тиждень безкоштовно надають консультації юристи. Постійними клієнтами офісу є пенсіонери, інваліди, безробітні, малозабезпечені люди, які не мають змоги оплатити юридичні послуги.

Публічні бібліотеки Сумщини теж докладають певних зусиль для оперативного і якісного задоволення інформаційних потреб користувачів. Так у Конотопській ЦБ та бібліотеках-філіях створені і результативно діють інформаційні центри, в яких зосереджуються відомості про політичну, економічну, господарську та природоохоронну діяльність на території регіону.

Економічні перетворення в країні призвели до накопичення економічної інформації в публічних бібліотеках. Природно, що для бібліотек, особливо невеликих міст, де вони залишаються практично єдиними інформа-ційними центрами, надання ділової економічної інформації стає важливим напрямком роботи.

Характерною ознакою часу є створення інноваційних типів публічних бібліотек – світлиць, музеїв, центрів духовного відродження, екологічного виховання тощо. Так, наприклад одна із філій Донецької ЦБС –бібліотека-музей. Стильська та Роздольненська сільські бібліотеки Донецької області працюють як центри грецької культури. Бібліотека-філія Торезької міської ЦБС (Донецька обл.) має назву "Дім природи", працює в тісному контакті з міською інспекцією екологічної безпеки. Інспекція регулярно виділяє кошти для проведення Дня юного еколога і Дня довкілля. Краматорська міська ЦБС має спеціалізовані за функціональними ознаками філії: бібліотека сімейного читання, краєзнавча бібліотека, центр дозвілля, Книжковий дім, центр ділової інформації та Муніципальний інформаційний центр.

У Сумській міській ЦБС бібліотеки-філії забезпечують свій індивідуальний розвиток шляхом профілювання ресурсів. Так, наприклад, одна бібліотека спеціалізується на популяризації літератури з природничих наук, інша – з краєзнавчої літератури, створено бібліотеку сімейного читання.

У Павлоградській ЦБС (Дніпропетровска обл.) одна з філій – Молодіжний інформаційно-освітній та культурно-дозвіллєвий центр, існує центр народознавчого спрямування, кілька філій спеціалізуються на організації сімейного читання, дозвілля. Отже бібліотеки працюють над пошуком форм наближення послуг до читача.

Особливого соціального звучання набула останніми роками в публічних бібліотеках їх меморіальна функція, пов'язана з відродженням бібліотечного краєзнавства. Зусилля публічних бібліотек спрямовані на становлення їх як авторитетних центрів інформації не тільки з питань краєзнавчих ресурсів, але і центрів відтворення національних духовних цінностей, регіональних та локальних традицій.

Діяльність з популяризації краєзнавства здійснюється в межах певних довгострокових програм, як цільових бібліотечних, так і загальноміських або загальнорайонних. Це сприяє популярності бібліотек, підвищує їх престиж, укріплює зв'язки з громадськими організаціями, закладами культури та освіти, місцевими краєзнавцями. Так на Сумщині вся краєзнавча робота проводиться в межах "Обласної комплексної програми розвитку краєзнавства до 2010 року". У Дніпропетровскій області за цільовою бібліотечною програмою працює Петропавлівська районна ЦБС, у Солонянській районній ЦБС реалізується цільова бібліотечна програма "Край мій – гордість моя", в Криничанській ЦБС – "І знов хвилює батьківська земля, її святі гаї, її поля".

Характерним для сучасного бібліотечного краєзнавства є активізація пошукової, архівної, по суті, дослідницької роботи. Так публічні бібліотеки Сумщини брали участь в реалізації масштабного інформаційно-видавничого проекту "Сумщина в іменах". Довідник містить більше 3 тис. персоналій видатних уродженців Сумщини. Тільки Охтирська ЦРБ подала понад 200 персоналій до енциклопедії. Працівники бібліотек зробили і роблять все можливе, щоб повернути із забуття імена, факти та події з життя Сумщини, збирають матеріали з історії міст, сіл, оформляють альбоми, папки-досьє.

Альбом і картотеки "Традиції та звичаї мого села" з детальним описом обрядових дійств започаткували сільські філії Путивльської ЦБС, де навіть було організовано конкурс на створення кращого літопису "Моє рідне село".

Публічні бібліотеки Дніпропетровщини здійснюють роботу по створенню "Літопису" своїх населених пунктів. Бібліотеки ведуть пошукову роботу з метою відродження історії свого краю, місцевих обрядів, звичаїв, підтримують тісний зв'язок з відомими людьми. Добутий матеріал збирається у тематичні папки-досьє, альбоми, наприклад, "Селище моєї долі" (Криничанська РЦБС, Юр'ївська РЦБС), "Це край мій, це початок мій" (Павлоградська ЦБС), "Наші витоки" (Царичанська ЦБС).

Велику дослідницьку роботу проводить Охтирська РЦБС разом з краєзнавчими організаціями. Зібраний і систематизований ними матеріал про народних умільців краю становить 10 випусків каталогу "Народні промисли і ремесла Охтирщини", каталог творів поезії "Поетичні голоси краю" і каталог фольклорної творчості "Слобожанські мотиви".

Бібліотеками Охтирщини була організована етнографічна експедиція по збиранню весільної обрядовості. За її результатами проведено творчу лабораторію "Весільна обрядовість: проблеми відродження та популяризації", яка зібрала фахівців фольклористів із 12 областей України. Ведучий творчої лабораторії В.Скуратівський – відомий культуролог, письменник-етнограф, професор.

Цікавим напрямком краєзнавчої роботи публічних бібліотек є створення міні-музеїв, музейних кімнат історії села тощо. Так бібліотеки Верхньодніпровської РЦБС (Дніпропетровська обл.) працюють над створенням на своїй базі музеїв історичної пам'яті. У Білопільській ЦБС (Сумська обл.) при ЦБ вже кілька років діє музей О.Олеся. При Поділківській сільській філії Липоводолинського району створено міні-музей українського житла. А в Климівській міській бібліотеці тієї ж області відкрито краєзнавчу кімнату, де зібрано багатий краєзнавчий матеріал з історії краю, бібліографічні матеріали про визначних земляків, ветеранів війни та праці, фотознімки видатних людей Климівки.

Публічні бібліотеки Сумщини проводять дослідження "Історія моєї бібліотеки". Деякі бібліотеки досить ретельно підійшли до вивчення цієї теми, використовуючи архівні матеріали. Так Конотопська ЦРБ підготувала пам'ятку – літопис "Конотопській районній – 60", працівники охтирської районної ЦБС дослідили розвиток бібліотечної справи на

Охтирщині від часів заснування першої бібліотеки і до сьогодення. Підготовлено розвідку "Розвиток бібліотечної справи Охтирського району за 75 років (1923–1998 рр.)", ЦБС міста Ромни оформила альбом "Розвиток бібліотечної справи на Роменщині (1920–2003 рр.)"

Узагальнюючи дослідження історії міських та районних бібліотек, методисти Сумської ОУНБ підготували до друку і видали "Історію бібліотечної справи Сумщини".

Протягом останніх років набрала активності організація при бібліотеках клубних об'єднань історико та культурно-краєзнавчої тематики. Краєзнавчі клуби відкрито майже в усіх центральних бібліотеках та багатьох сільських філіях.

У Сумській міській ЦБС ефективно працюють клуби "Суми і сумчани", "Краєзнавець", "Пошук" (Петропавліська РЦБС), на Дніпропетровщині – клуб "Стежина" (Павлоградська РЦБС), "Джерело" (Покровська РЦБС). Тематика засідань різноманітна: це і святкування ювілеїв історичних постатей, чия діяльність пов'язана з краєм, і відкриття нових імен, людей які були забуті чи досі невідомі, або тих, що зробили внески в історію краю та ін.

Публічні бібліотеки виступають як особливий інститут соціалізації особистості. Особливо ця тенденція простежується в маленьких містах і селах, де бібліотекарі ініціюють акції, що сприяють творчій самореалізації людей. При деяких ЦБ створюються літературні студії, якими керують місцеві поети, письменники. Так при Путивльській ЦБ (Сумська обл.) діє літературна студія "Ярославна", на базі Конотопської ЦБ створено районну літературну студію для молоді, у Роменській ЦРБ – молодіжну студію "Цілюще джерело" для літераторів-початківців.

Стимулювати творчу самореалізацію особистості допомагає така актуальна форма діяльності бібліотек, як читацькі об'єднання. Найпоширенішою їх формою є клуби за інтересами. Напрямки роботи цих клубів різні, але мета у них одна – знайти шляхи до душ та сердець читачів, стати для них другом і порадником. Часто ведучими таких клубів є не тільки бібліотекарі, але і педагоги, журналісти, поети, письменники.

Отже публічна бібліотека стає тим культурним центром, який гуртує навколо себе весь творчий потенціал міста чи села і таким чином формується бібліоцентрична модель культури. Публічна бібліотека часто в умовах маленького міста, села бере на себе функції різних соціокультурних закладів.

Нові тенденції публічні бібліотеки демонструють в дещо іншій концепції обслуговування. Вона спрямована на задоволення не тільки інформаційних потреб користувачів, але й всієї системи їх культурних очікувань. Починають впроваджуватися, розвиватися небібліотечні форми; інтернет класи, літературно-музичні кафе, кіноклуби.

Так в ЦМБ ім. Бєлінського м. Харкова вже майже 15 років працює літературно-музична вітальня "Слобожанщина", в якій щотижня відбуваються зустрічі з видатними людьми, презентації творів харківських письменників і поетів, музикантів, літературознавців, журналістів. Протягом цих років проведено такі цикли заходів:

– "Видатні гості Харкова і видатні харків'яни"

– "Анотація естрадної музики ХХ століття".

– "Харків у минулому, теперішньому і майбутньому".

Серед небібліотечних форм слід відзначити тиждень правових знань на тему "Жити за законами людського спілкування", що проводиться в Кролевецькій ЦБС (Сумська обл.). У межах цього заходу організовуються дискусії з питань права, зустрічі за круглим столом, брейн-ринги правознавців.

У Путивльській ЦБС (Сумська обл.) експонуються роботи учасників виставки художньої студії "Путивльський батик", художників-аматорів та вишивальниць.

Цікаві й оригінальні заходи влаштовує Шосткинська міська ЦБС.

Це свято кохання "Вічна музика світу – кохання", урок дитячого солоспіву "Буде в пісні жить моя душа", година біблійного сюжету "Пресвітле Воскресіння Христове", бал ввічливості "Сійся, родися ніжне "будь ласка", юридичний моніторинг "Свої права потрібно знати", фоторепортаж "О, Париж!", концерт диспут "Мої музичні захоплення", ринок професій "Відшукай свою справу", вечір народної творчості "Мистецтво, що промовляє до душі" тощо.

Відкриття при публічних бібліотеках Інтернет-центрів змусило бібліотекарів опанувати комп'ютер. Семінари – тренінги, уроки-тренінги за темами "Інтернет у сучасній бібліотеці", "Запрошуємо у світ електронної інформації", "Пізнавально-розважальне використання Інтернет" стали звичними в публічних бібліотеках.

Отже непрості реалії сьогодення змусили публічні бібліотеки швидко розвиватися, еволюціонувати відповідно до змін у потребах населення. І хоча бібліотека завжди асоціювалась з інерційним соціальним інститутом, сьогодні вона демонстрє неабияку мобільність,

здатність відповідно реагувати на зміни макросередовища. Публічній бібліотеці вдалося підтвердити свою необхідність суспільству і на практиці довести, що це життєздатний унікальний соціальний інститут.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібліотека як соціальний інститут міста (з досвіду роботи Краматорської міської ЦБС). Краматорск, 2002. (Краматорська центральна міська бібліотека ім. М.Горького).

2. Бібліотека як центр громадських зв'язків (з досвіду діяльності Артемівської міської ЦБС). Донецьк, 2002.

3. Бібліотечна Україна в цифрах: Стат. зб. / Нац. парлам. б-ка України. – К.: НПБУ. (2005–2006). – 2007. – 37 л.: Табл.

4. У бібліотеках області. Інформація. Досвід. Реклама. Дайджест. Вип. 17–18. – Суми, 2004. – 44 с.

5. Луньова І.Є. Публічні бібліотеки області: рік 2005 // Бібліотечна Дніпропетровщина. Регіон. інформ.-метод. зб. Вип. 5. Д.: ДОУНБ, 2006. – С.17–46.

6. Тітова Н.М. Регіональні бібліотеки: деякі питання функціонування та подальшого розвитку // Бібліотечна Дніпропетровщина. Вип. 1 (3). – Д.: ДОУНБ, 2004. – С.17–21.

7. Цікаве в бібліотеках Сумської ЦБС. Дайджест. Суми – 2005 (Сумська міська централізована бібліотечна система).

Виробничо-практичне видання

**Публічні бібліотеки: сучасні принципи буття в умовах оновленого суспільства**

З досвіду роботи публічних бібліотек Східної України

Редактор Л.П.Суворова
Відповідальний за випуск В.Д.Ракитянська,
засл. працівник культури України

---

Підписано до друку Формат паперу 60х84 1/16
друк. арк., обл.-вид. арк. Папір для множ. апаратів. Тираж прим. Замовлення №
Ксерокс ХДНБ ім. В.Г.Короленка, Харків-3, пров. Короленка, 18